

ANICIUS MANLIUS SEVERINUS
BOËTHIUS

Boëthius

*Filosofie
utěšitelkou*

VYŠEHRAĐ

Translation

© Václav Bahník – dědicové, 2012

ISBN 978-80-7429-302-3

[1] báseň

*Kdysi v zápalu mládí jsem skládal veselé písně
 vplácí ted' musím, ach běda, nasadit žalostný tón.
 Múzy, jež samý jsou cár, mi diktují, co bych měl
 napsat,
 slzami pravého bolu žalozpěv brázdí mou tvář.
 Ještě že aspoň Múzy se nedaly odstrašit žádnou
 hrůzou a cestou mou spějí jako mé průvodkyně.
 Kdysi z nich čerpalo slávu mé šťastné zelené mládí,
 osudům smutného starce dávají útěchu dnes.
 Neštěstí totiž přivedlo dřív, než čekal jsem,
 stáří, bolest si vymohla příchod věku, jenž
 přísluší jí.
 Předčasné šediny roznesly sníh už po celé hlavě,
 ochablá kůže se chvěje na těle vysíleném.
 Šťastná je smrt, jež do sladkých let se nevloudí
 lidem,
 ale jež přijde k smutným, volána každyčkový den.
 Ach, jak hluchý je její sluch, když nešťastní prosí,
 ve své krutosti nechce ukončit zoufalý pláč!
 Tenkrát, když nicotné dary mi nevěrná štěstěna
 přála,
 smutná hodina téměř hlavu mi potopila.*

*Nyní, když chmurami zas svůj obličej zastřela
klamný,
neblahý život se vleče v nemilých odkladech
dál.*

*Proč jste mě tolikrát zvali, mí přátelé, v životě
šťastným?*

Postoj toho, kdo padl, rozhodně nejistý byl.

[1] próza

Když jsem mlčky uvažoval o těchto slovech a zapisoval tuto slzavou lamentaci, spatřil jsem, jak se nad mou hlavou objevila žena velmi důstojné tváře s planoucím očima, pronikavějšíma, než je u lidí běžné. Její pleť měla svěží barvu a vyzařovala z ní neopotřebovaná životní síla, třebaže musila být už hodně v letech, takže rozhodně nemohla být považována za člověka našeho věku. Velikost její postavy nebylo možno určit jednoznačně, neboť hned nepřesahovala běžné lidské rozměry, hned zas se zdálo, že se temenem dotýká nebe, a když zvedla hlavu ještě výše, pronikla dokonce do samotného nebe a lidé se po ní marně ohlíželi. Její roucho bylo zhotoveno jemným uměním z nejtenčích vláken neznitelné látky; jak jsem se od ní později dověděl, utkala si je sama vlastníma rukama. Stářím

a zanedbáním bylo však zašlé, jako bývají obrazy vystavené působení kouře. Na dolním okraji bylo na něm možno číst vetkané řecké písmeno Πί, na horním Θέτα a mezi oběma písmeny bylo vidět vyznačené stupně, jako by to byl nějaký žebřík, po němž by se dalo vystoupit od dolního písmene k hornímu. Ruce nějakých násilníků však tento oděv potrhaly a každý si odnesl z urvaných cárů, co mohl. V pravé ruce držela žena knihy, v levé žezlo.

Když spatřila básnické Múzy stojící u mého lůžka a napovídající slova mým nářkům, trochu ji to popudilo, zamračila se, v očích jí zablesklo a řekla: „Kdo dovolil přístup k tomuto nemocnému těm poběhlicím z divadla, které nejenže nemohou žádnými léky zmírnit jeho bolesti, ale ještě jim sladkými jedy dodávají potravu? Vždyť právě ony neplodným trním vášní ničí setbu rozumu slibující bohatou úrodu a navykají mysl lidí na nemoc, místo aby ji od ní osvobodily. Kdyby aspoň vaše lichotky přilákaly jako obvykle někoho z nezasvěcených, považovala bych to za méně nesnesitelné, vždyť v něm by nebyla nijak poškozena má námaha. Ale tohoto muže, odchovaného studiem elejského a akademického učení? Raději odejděte,

Sirény sladké až k záhubě, a zanechte ho mým Múzám, aby ho léčily a uzdravily.“

Takto pokárán onen sbor zesmutněl a sklonil tvář k zemi, pak s ruměncem prozrazujícím, že se stydí, smutně překročil práh. Avšak můj zrak utopený v slzách byl zamlžen, takže jsem nemohl rozeznat, kdo je ta žena s tak velkou velitelskou autoritou, a já jsem užasl, sklopil jsem oči k zemi a bez hlesu jsem čekal, co teď učiní. Přistoupila blíže, usedla na okraj mého lůžka, dívala se na mou tvář, již obtížil smutek a žal obrátil k zemi, a těmito verši si naříkala na zmatek mé mysli.

[2] báseň

*„Běda, v jak propastnou hlubinu skleslá
mysl mu umdlévá, ztrácí své světlo,
snaží se o přechod do vnějších temnot
vždy, když se zvětšena vábením země
nesmírně rozroste škodlivá touha.
A to jsi kdysi byl navyklý volně
vzdušnými cestami po širém nebi
chodit a dívat se na rudé slunce,
pozorně sledovat chladný svit luny,
v číslech jsi úspěšně zachytil všechny
návraty planet, jež po nebi bloudí,
každá z nich točí se odlišnou dráhou.
Stejně jsi zkoumával, z jakých to příčin*

*svištící vichřice bičují moře,
který dech otáčí stabilním světem
nebo proč slunce, jež klesnout má do vln
západních, povstává z červánků ranních,
co mírní líbezné hodiny jara,
aby zem zdobily růžové květy,
komu dík za to, že úrodný podzim,
když se rok naplní, přetéká hrozny
plnými šťávy, a také jsi odkryl
rozličné přírodní příčiny skryté;
teď ležíš s vyhaslým světlem své mysli
s těžkými řetězy – zátěží šíje,
tvář tvá je skloněna velikou tíhou,
nucen jsi dívat se na hloupou zemi.“*

[2] próza

Pak řekla: „Ale teď je spíš na místě lék než náрек.“ Pak se na mě upřeně podívala očima dokořán otevřenýma a dodala: „To jsi ty, co byl kdysi odkojen mým mlékem a vyživen mou stravou a dosáhl díky tomu síly mužného ducha? Vyzbrojila jsem tě přece takovými zbraněmi, které by tě chránily nepřemožitelnou pevností, kdybys je nebyl sám dřív odhodil! Poznáváš mě? Proč mlčíš? Oněměl jsi studem, nebo úžasem? Bylo by mi milejší, kdyby to byl stud, ale jak vidím, ohromil tě úžas.“

Když viděla, že nejen jsem zticha, ale že jsem dočista němý, jako bych ani jazyk neměl, dotkla se zlehka rukou mé hrudi a řekla: „Není to nic nebezpečného; trpí letargií, nemocí běžnou u pomýlených myslí. Trochu pozapomněl sám na sebe. Snadno se zas rozpomene, jakmile mě pozná. Aby se mu to podařilo, musím mu trochu protřít zrak zakalený mlhou smrtelných věcí.“

Po těchto slovech osušila záhybem šatu mé oči plovoucí v slzách.

[3] báseň

*Tím byla zahnána noc, tma odešla ode mne ihned,
dřívější bystrost mým očím se vrátila.
Jako když západní vítr svým nápořem zahalí
hvězdy,
nebe se zatáhne deštivým oblakem,
slunce se skryje a noc se shůry vylévá na zem,
protože nevyjde jediné souhvězdí,
když však severní vítr noc zbičuje, vypuštěn
z thrácké
sluje, a zavřený den nám tím otevře,
vysvitne Foibos, náhle se rozzáří zábleskem světla,
užaslé oči nám oslní paprsky.*

[3] próza

Stejně se rozptýlily mlhy mého smutku, nadechl jsem se nebeského vzduchu a vrátila se mi schopnost poznat tvář té, která mi přinášela lék. A tak když jsem na ni obrátil zrak a upřel pohled, uviděl jsem svou chůvu, Filosofii, v jejímž domě jsem pobýval od mládí. Řekl jsem jí: „Jaktože jsi ty, učitelka všech ctností, opustila svůj příbytek ve výši a přišla do této samoty mého vyhnanství? Snad nejsi obžalována spolu se mnou a také pronásledována falešným obviňováním?“

„Jak bych tě mohla opustit, můj odchovanče, nesdílet s tebou tvou námahu a nést s tebou břímě, jež bylo na tebe naloženo z nenávisti k mému jménu? Filosofie přece nesmí nechat nevinného putovat bez doprovodu. Měla bych se snad bát nařčení vznešeného proti mně? Měla bych se ho hrozit, jako by se mi dělo něco nového? Ty si myslíš, že je to poprvé, co lidé špatných mravů přivádějí moudrost do nebezpečí? Nepodstupovala jsem snad často už za starých časů, ještě před tím, než žil náš Platón, velký zápas s opovržlivostí hlupáků? A nezvítězil za Platónova života jeho učitel Sókratés s mým přispěním nad nespravedlivou smrtí? A když potom dav epikúrovců a stoiků a ostatní usilovali o to,

aby si přisvojili jeho dědictví, a ačkoli jsem protestovala a vzpírala se, tahali se o mě jako o část kořisti, rozervali na mně oděv, který jsem si vlastníma rukama utkala, každý si z něho utrl nějaký cár a odešel přesvědčen, že jsem se celá stala jeho majetkem. Protože na nich bylo vidět nějaké pozůstatky mého oblečení, nevědomost je považovala za mé přátele a omyl nezasvěceného davu zavedl některé z nich do zkázy.

Jestliže nevíš nic ani o Anaxagorově útěku, ani o Sókratově jedu, ani o mučení Zénonově, protože se to stalo v cizině, mohl bys aspoň znát lidi, jako byl Canius, Seneca nebo Soranus, jejichž památka není ani příliš stará, ani málo slavná. Ty nestrhlo do zkázy nic jiného, než že byli vychováni v mém duchu, a zdáli se proto zcela jiní, než odpovídalo sklonům ničemných lidí. Proto se vůbec nemusíš divit, jestliže nás, jichž hlavním cílem je nelíbit se nejhorším, vichřice dující kolem nás ženou sem a tam tímto mořem života.

Třebaže je takových lidí úplná armáda, nezaslouží si nic jiného než pohrdání, protože jim nestojí v čele žádný velitel, ale jen je všude žene nazdařbůh vpřed šílený omyl. Jestliže se snad přece jen někdy proti nám sešikují a napadnou nás s větší silou, naše

velitelka stáhne své sbory do pevnosti, kdežto oni se starají jen o to, jak by rozkradli neužitečná zavazadla. My se však ze své výše jen smějeme tomu, jak se zmocňují věcí tak malé ceny, a jsme bezpečni před vším tím zuřivým zmatkem, protože jsme opevněni takovým náspem, k němuž si útočící hloupost nemůže troufat ani přiblížit se.

[4] báseň

*Kdo si klidně a vyrovnaně žije,
kdo si podrobil neúprosný osud,
přímo upírá na štěstěnu pohled,
schopen vydržet, ať je zlá, či dobrá,
toho neděsí vzteklé hrozby moře,
které převrací proudy vody z hlubin,
ani plameny s dýmem, které pouští
z prasklých průduchů potměšilý Vesuv,
ani ohnivá dráha blesku, který
bije s oblibou do vysokých věží.
Proč se ubozí tolik obdivují
krutým tyranům, jejichž vztek je slabý?
Střez se naděje, střez se strachu, potom
lehko odzbrojíš hněv, jenž nemá sílu.
Kdo však rozechvěn leká se či touží,
ježto nestálý je a není pánem sebe,
štít svůj odhodil, opustil své místo,
řetěz otrocký pro sebe si kuje.“*

[4] próza

„Cítíš to?“ zeptala se mě pak. „Pronikají tato slova do tvého srdce? Nebo jsi jako onen osel s lyrou? Proč pláčeš? Proč se rozplýváš v slzách?“

Jen mi to pověz a v srdci to netaj!

Čekáš-li pomoc lékaře, musíš odkrýt svou ránu.“

Tu jsem sebral své duševní síly a řekl jsem: „To není příkrost štěstěny zuřící proti mně dost zřejmá sama o sobě a je třeba ještě ji připomínat? To na tebe vůbec nepůsobí sám vzhled tohoto místa? Je snad tohle knihovna, kterou sis sama vybrala v mém domě jako nejbezpečnější sídlo a v níž jsi často sedávala a rozmlouvala se mnou o poznání věcí lidských i božských? Vypadal jsem snad takto a tvářil jsem se takto tenkrát, když jsem s tebou zkoumal tajemství přírody, když jsi mi rýsovala dráhy hvězd, když jsi formovala mé mravy a celý můj způsob života podle vzoru nebeského řádu? Takovouhle odměnu si od tebe odnáším za svou poslušnost? Ty jsi přece Platónovými ústy potvrdila správnost názoru, že státy budou šťastné, budou-li je řídit filosofové nebo budou-li se lidé je řídící zabývat filosofií. Ty jsi ústy téhož muže upozornila, že se filosofové musí věnovat správě

státu už proto, aby nepřenechali kormidlo obcí lidem nečestným a ničemným a nevedli tím dobré občany do zhouby a zkázy.

Pod vlivem této autority jsem se tedy snažil uvést ve skutek ve veřejné správě to, co jsem se od tebe v klidu soukromého studia naučil. Ty a bůh, který tě vštípil moudrým lidem do duše, jste svědky, že mě na úřední dráhu nezavedlo nic jiného než snaha společná všem dobrým lidem. Z toho vplynuly těžké a nesmiřitelné neshody s nešlechternými a to, co s sebou nese svoboda svědomí: když jsem bránil právo, nic jsem si nedělal z toho, podráždím-li tím mocné.

Kolikrát jsem se srazil s Konigastem, který útočil na majetek slabých! Kolikrát jsem zabránil Triguillovi, správci královského paláce, často v posledním okamžiku spáchat bezpráví už započaté! Kolikrát jsem tím, že jsem se proti nebezpečí opřel svou autoritou, ochránil nešťastníky, které týrala nikdy nepotrestaná lakota barbarů věčnými pomluvami! Nikdy mě nic nestrhlo od práva k nespravedlivosti. Že je majetek lidí v provinciích ničen jak soukromým rozkrádáním, tak veřejnými daněmi, to jsem nesl stejně bolestně jako ti, které to přímo postihovalo.

Když byl za časů krutého hladomoru již ohlášen tvrdý a neproveditelný výkup obilí, který hrozil ožebračit provincii Kampánii, podstoupil jsem v zájmu obecného blaha zápas s prefektem pretoriánů, přel jsem se s ním před králem jako rozhodčím a dosáhl jsem toho, že se výkup nekonal. Bývalého konsula Paulina, jehož majetek ti psi z královského paláce už ve své naději a chtivosti zhlitli, jsem vyrval z jejich zejících chřtánů. Aby bývalého konsula Albina nepostihl trest na základě žaloby už předem rozhodnuté, vystavil jsem se nenávisti donašeče Cypriana. Nezdá se, že jsem navršil na svou hlavu dost velké nepřátelství?

Avšak měl jsem být u ostatních víc zabezpečen právě proto, že jsem z lásky ke spravedlnosti před dvořany vůbec nehleděl na svou bezpečnost.

Čí udání mě srazilo? Mezi udavače patří Basilius, kdysi vyhnaný z králových služeb, jež k udání mého jména dohnaly dluhy. Když trestající králova spravedlnost rozhodla, aby Opilio a Gaudentius pro své nesčetné a rozmanité podvody odešli do vyhnanství a oni nechtěli poslechnout a uchýlili se pod ochranu svatého chrámu, tu když se to král dověděl, rozkázal, aby byli vyhnaní z města

s cejchem na čele, jestliže neodejdou z Raveny do určeného dne. Co by se asi mohlo přidat k takové přísnosti? Přesto bylo přijato jejich udání na mne téhož dne, kdy bylo podáno. Tak co? Zasloužila si moje činnost něco takového? Nebo učinilo z těch dvou jejich předcházející odsouzení věrohodné žalobce? To se štěstěna vůbec nezastyděla, když už ne za obžalování nevinného, tak aspoň za ničemnost žalobců?

Chceš vědět, z jakého zločinu mě obviňují? Prý za to, že jsem chtěl zachránit senát. Ptáš se, jak? Klade se mi za vinu, že jsem překazil udavači předložit doklady o tom, že se senát provinil urážkou veličenstva.

Co si o tom tedy myslíš ty, má učitelko? Mám obvinění popřít, aby ses za mne nemusela stydět? Jenže já jsem to opravdu chtěl a nikdy nepřestanu chtít. Mám se přiznat? Ale překážet udavači už jsem přestal. Nebo mám nazvat zločinem, že jsem si přál blaho senátorského stavu? Vždyť on svými výnosy týkajícími se mne způsobil, že by toto bylo zločinem! Avšak nerozumnost sama sebe obelhávající nemůže změnit věcné zásluhy. Také se domnívám, že podle Sókratova příkladu nesmím zatajit pravdu nebo připustit lež. Avšak rozhodnutí o tom, jaké to je,

ponechávám soudu tvému a mudrců. Aby průběh té věci a pravda o ní nezůstaly potomkům skryté, svěřil jsem to také písátku a tím paměti.

Co bych měl říkat o zfalšovaných dopisech, v nichž prý, jak jsem obviňován, jsem doufal v svobodu Římanů? Jejich podvodnost by se jasně ukázala, kdybych směl užít výpovědi samotných udavačů, což má při každém jednání na soudě největší váhu. Lze vůbec doufat, že ještě zbývá nějaká svoboda? Kéž by tu nějaká naděje byla! Odpověděl bych výrokem Caniovým, který tenkrát, když ho Gaius Caesar, syn Germanikův, označil jako zasvěceného do spiknutí namířeného proti němu, řekl: „Kdybych já o tom byl věděl, ty bys to nebyl věděl.“

V této věci zármutek neotupil mé smysly do té míry, abych si stěžoval, že bezbožníci nastavili zločinné úklady ctnosti, ale velmi se divím, že se jim podařilo uskutečnit, v co doufali. Vždyť chtít horší věci patří asi k našim přirozeným slabostem, avšak v tom, že kterýkoli zločinec je schopen před zraky boha uskutečnit, co si vymyslíl proti ctnosti, v tom je něco zruďného. Proto se neprávem ptal jeden z tvých důvěrných přátel: „Jestliže je bůh, odkud je zlo? A odkud je dobro, jestliže bůh není?“

Avšak dejme tomu, že je v pořádku, že ničemové žíznící po krvi všech dobrých lidí a celého senátu chtěli zničit i mě, v němž viděli bojovníka za dobré lidi i za senát. Zasloužil jsem si to však i od senátorů? Věřím, že si pamatuješ (vždyť jsi mě osobně přítomná řídila, když jsem chtěl něco říci nebo udělat), opakuji, ty se pamatuješ, jak jsem ve Veroně bez ohledu na vlastní nebezpečí hájil nevinu senátu jako celku, když si král, dychtící všechny zničit, umínil rozšířit na celý senátorský stav obvinění z urážky veličenstva vznesené proti Albinovi. Víš, že je pravda, co teď říkám, a že jsem se nikdy nevychloubal, abych si tím získal chválu. Vždyť kdykoli někdo staví na odiv svůj čin a získá odměnou slávu, jaksi tím zmenšuje skryté uspokojení sebou samým, které je údělem čistého svědomí. Vidíš však, jak to dopadlo s mou nevinou. Místo odměny za pravou ctnost je mým údělem trest za vymyšlený zločin. Stalo se někdy, že otevřené přiznání k zločinu vzbudilo u soudců tak jednomyslnou přísnost, že by u žádného z nich nevyvolala shovívavost myšlenka na omylnost lidského úsudku nebo osud nejistý pro všechny smrtelníky? Kdyby se mi kladlo za vinu, že jsem chtěl zapálit chrámy, že jsem chtěl povraždit bezbožným mečem kněze,

že jsem chystal smrt všem dobrým lidem, byl bych potrestán výrokem soudu, ovšem za své přítomnosti po předchozím přiznání a usvědčení. Takto jsem za svou příliš přátelskou náklonnost k senátu odsouzen k smrti a vyhlášen za psance na dálku skoro pěti set mil, aniž bych mohl říci jediné slovo na svou obhajobu. Kéž by se nikomu ze senátorů nestalo, aby byl takto usvědčen z podobného zločinu!

Udavači sami viděli důstojnost činu, pro který mě žalovali: aby jej přičernili přimíšením nějakého zločinu, vymysleli si, že jsem z ctižádostivosti poskvřnil své svědomí bezbožným jednáním. Ale vždyť přece ty, sídlící v mém nitru, jsi z mé duše vyhnala veškerou touhou po věcech pomíjejících a před tvýma očima nesmělo být místo pro žádný bezbožný čin! Ty jsi mi přece den co den našeptávala do uší a do myšlenek známé heslo pýthagorovců: „Následuj boha!“

Neslušelo se také, abych já, kterého jsi dovedla k takové dokonalosti, že jsi mě učinila podobným bohu, hledal ochranu u duchů tak nepatrné ceny. Kromě toho mě brání proti jakémukoli podezření z takového zločinu bezúhonné prostory mého domu, kroužek nejčestnějších přátel i sám tchán, poctivý a úctyhodný stejně jako ty. Jaká zlo-

činná hanebnost však vyšla najevo! Vždyť oni hledají právě v tobě důkaz pro tak velké obvinění a právě to, že jsem byl odkojen tvými naukami a že jsem byl vychován tvými mravními zásadami, bude budit zdání, že jsem měl účast na onom zločinu. A tak nestačí, že mi vůbec neprospěla tvá vážnost – z nenávisti ke mně rvou dokonce cáry z tebe!

Mé neštěstí pak korunuje skutečnost, že se hodnocení většiny lidí neopírá o podstatu věcí, ale o náhodný výsledek a považuje za dobře myšlené jen to, co doporučil úspěch. Tím se stává, že dobrá pověst opouští nešťastné ze všeho nejdřív. Ani se mi nechce vzpomínat, co se teď mezi lidmi povídá, kolik protichůdných názorů se ozývá. Chtěl bych říci jen tolik, že nejhorší břímě nepříznivé štěstěny spočívá v tom, že když se nešťastným přisoudí neprávem nějaké provinění, věří se, že co musí snášet, snášejí zaslouženě. I já, oloupen o všechny majetek, zbaven svých důstojností, připraven o dobré jméno, byl jsem za své dobrodiní postižen největším trestem.

Zdá se mi však, jako bych viděl hanebné dílny zločinců překypovat radostí a veselím, ty největší ničemy hrozit novými úskočnými udáními, jako bych viděl, jak jsou dobří sražení hrůzou z toho, co mě postihlo, jak jsou

ti nejodpornější nemravové povzbuzování beztrestností k nabytí odvahy a odměnami k provedení zločinu, kdežto nevinní lidé jak jsou zbaveni nejen bezpečnosti, ale i samotné možnosti hájit se. Proto si musím ulevit hlasitým voláním:

[5] báseň

*Tvůrce hvězdné nebeské bání,
který sedíš na věčném trůnu,
v rychlém víru otáčíš nebem,
nutíš souhvězdí poslouchat zákon,
takže hned v úplňku zářící Luna,
sbírajíc bratrovy paprsky všechny,
zaclání světlem svým drobnější hvězdy,
hned zase zbledne a srpek jí ztemní,
v blízkosti Foibově ztrácí své světlo,
a že večerní hvězda, jež začne
začátkem noci svůj mrazivý oběh,
podruhé vymění otěže – je z ní
Jitřenka bledá, když vychází slunce.
Když se ochladí, když začne padat
listí, ubývá denního světla,
když zase nastane horoucí léto,
přidělíš noci hodiny rychlé.
Síla tvá určuje střídání roku,
takže i listí, jež severák urve,
přinese – jemnější – Zefyrus zjara,*

Anicius Manlius Torquatus Severinus Boëthius (asi 480 – asi 525) je významný filozof a teolog stojící na rozhraní pozdní antiky a středověku. Narodil se ve vznešené římské křesťanské rodině a záhy vstoupil do služeb ostrogótského císaře Theodericha, nástupce Odoakera, jenž roku 476 uchwátí trůn posledního západořímského císaře Romula Augustula. U Theodericha dosáhl Boëthius nejvyšších úředních hodností a poct. Pro svůj nekompromisní a neúplatný postoj byl však svými nepřáteli u císaře falešně obviněn, odsouzen k vyhnanství a posléze usmrčen. Právě za pobytu ve vynuceném ústraní sepsal trest své stoicko-novoplatónské vzdělanosti i zprávu o své nevině, svou nejčtenější knihu *Consolatio philosophiae* – „útěchu z filosofie“ či jak tlumočí náš překlad: *Filosofii utěšitelkou*.

Tento vzdělaný a obdivovaný muž, „poslední Říman“, jak bývá někdy označován, v sobě spojuje antickou, především stoickou a novoplatónskou moudrost, kterou hodlá

zprostředkovat nastupujícímu věku. K tomu účelu vytvořil vlastní projekt předávání antické vzdělanosti. Ten zahrnoval jednak překlady významných řeckých autorů do latiny – Boëthiovým záměrem bylo zpřístupnit latinskému světu celého Platóna a Aristotela. A jednak obnášel uvedení do jejich četby, tedy sepsání systematizujících a přípravných textů, které měly vytvořit půdu pro další jejich studium. Boëthius napsal například komentář k Porfyriově *Isagogé*, jež v novoplatónských kruzích sloužila jako klasické uvedení do logiky, přeložil a komentoval Aristotelovy *Kategorie* a *O vyjadřování*, přeložil jeho *První* a *Druhé analytiky*, *Topiky* a další texty. Ve svých výkladech se opíral o Cicerona, Plótina či již zmíněného Porfyria. Jako teolog se zapsal do paměti dalších generací svým spisem *O Trojici* a tři další spisy. Slávu mu však zjednaly i knihy, které mu byly ve středověku podvrženy a těžily z jeho autority (např. *De fide catholica* či *De disciplina scolarium*).

Nakolik byl tento křesťanský autor prosycen duchem klasické učenosti, ukazuje snad nejlépe jeho půvabný spisek *Filosofie utěšitelkou*. Boëthia tu v jeho prakticky žalářním odloučení utěšuje nikoli snad víra, nýbrž personifikovaná postava Filosofie, jež ho

nabádá opravdově žít tím, co snad prve jen teoreticky poznal. V pěti knihách, jejichž četba patří k tomu nejkrásnějšímu, co lze v repertoáru filosofického myšlení v průběhu staletí jeho dějin nalézt, Filosofie postupně Boëthia v monozích a sókratovských rozhovorech přivádí k odpovědím na ty nejzávažnější životní otázky. Padne otázka, odkud a co je zlo, je-li Bůh, rozpráví se o problému svobodné vůle, prozřetelnosti, osudu, vrtkavé štěstěny, dobru. Boëthiova „nemoc“, pro niž trpí, metaje výčitky proti osudu, je Filosofii diagnostikována jako „neznalost sebe sama“, jež je zdrojem mnohého klamu. Filosofie ve své léčebné proceduře užívá výhradně prostředků rozumu a myšlenkových léků z aristotelské, stoické a novoplatónské školy. Do té míry, že někteří později podezřivali Boëthia, zda byl skutečně křesťan.

A přece tento platonik Boëthius svými úvahami křesťanské autory trvale tolik podněcoval! Jeho uvedení předmětů trivia (tj. gramatiky, logiky a rétoriky) a navazujících předmětů quadrivia (aritmetiky, geometrie, musiky a astronomie) určila strukturu středověkého vzdělávání. Ve středověku patřil k nejčtenějším autorům a až do vzniku nových překladů ve 12. a 13. století zůstával

podstatným zdrojem znalostí Aristotelovy a Platónovy filosofie. Jeho *Consolatio* byla po Bibli nejpřekládanějším dílem, jeho vliv je v plné šíři sotva postižitelný; ohlasy Boëthia najdeme hojně i v Čechách, například již v Kosmově *České kronice*, u Matěje z Janova, Jana Husa a Jeronýma Pražského. Jak ve svém úvodu k prvnímu vydání předkládaného českého překladu dále líčí Anežka Vidmanová, na niž zde odkazujeme, humanisté posléze Boëthia opustili, jdouce za původním Platónem a Aristotelem, a přijalo jej za svého opět až baroko. Přece však je vhodné připomenut, že nejednen náhled vyslovený v *Consolatio* s pozdější tradicí renesanční plně harmonuje, není-li pro ni přímo inspiřující. Tak líčení místa člověka – „tvora zásluhou rozumu božského“ – mezi Bohem a tím nejnižším, myšlenka, že „kdo opustil šlechtnost a přestal být člověkem, mění se ve zvíře“, upomene na renesanční koncept důstojnosti člověka u „filosofa svornosti“ (Pika della Mirandola), stejně jako Boëthiovy výzvy k filosofickému sebepoznání. Oslyšen později nezůstal ani postřeh, že vše je chápáno nikoli „podle své přirozenosti, ale spíše podle schopností poznávajících“, a s tím spojená hierarchizace trojího poznání či

„oka“ (jak ji zná i Augustin či později Hugo od Sv. Viktora). Významnou byla Boëthiova představa přirozeného tíhnutí k dobru a žhoucí „jiskřičky pravdy“ v nitru člověka i rozvinutí klasické novoplatónské (a augustinovské) myšlenky, že zlo je jen nejsoucnost a nemohoucnost. S tezemi Kusánovými ladí úvahy o Bohu jako poklidném středu veškerenstva a o vztahu konečného k nekonečnému. Působivé závěrečné rozjímání nad povahou věčnosti a vztahem štěstěny, svobodné vůle a božské prozřetelnosti nemohlo uniknout pozornosti v čase reformace. Do tohoto susedství patří i Komenského myšlenky o nehybném centru a vrtkavé štěstěně.

Do češtiny vybrané pasáže *Consolatio* prvně pod názvem *Potěšení zarmoucených* přeložil roku 1678 jesuita Řehoř Ignác Čapek; pod týmž názvem toto florilegium vyšlo opět v roce 1944 v nakladatelství Vyšehrad. Roku 1929 se celý Boëthiův spis objevil v Praze v českém překladu F. Hanouška pod titulem *O útěše z filosofie knih patero*. V roce 1942 v Praze a podruhé v Olomouci roku 1995 vyšla *Filosofie utěšitelka* v převodu J. Hruši. V překladu Václava Bahníka vyšel spisek pod názvem *Filozofie utěšitelkou* ve svazku *Boëthius – poslední Říman*, vydaném v Praze v nakla-

datelství Vyšehrad roku 1982 s již zmíněnou historicky pojatou předmluvou A. Vidmanové. Tento překlad zde přetiskujeme beze změny, upravujeme jen dle úzu edice Krystal psaní „filozofie“ na „filosofie“.

mž

REJSTŘÍK

- Akademici 9
Albinus 18, 21
Alkibiadés 87
Anaxagorás 14
andělé 146
Antoninus 81
Aristotelés 87, 162, 184
astronomie 59
Athény 26
autorita 10, 17
Bakchus 28, 54
Basilius 18
bezbožnost 20, 22
blaženost 42, 45, 47nn,
54, 68–74, 80, 86n, 92,
97nn, 112nn, 119, 122,
128n, 130
blesk 15, 43
bohatství 40, 46, 49–54,
58, 65, 76n, 89, 91
bohupodobnost 53
boj, válka, svár 55, 66,
154
boží milost 171
Brutus 63
budoucnost 167nn,
174n, 185–191
bůh, tvůrce 17, 20, 22,
24, 28–30, 35, 44, 53,
65, 94, 96–99, 102,
110–114, 119, 142n,
146, 149n, 153nn, 162,
166nn, 171, 184–191
Busiris 57
Caesar 20
Canis 14, 20
Cato 63, 150
Catullus 77
Cicero 60, 173
cíl věcí 30n, 69, 95, 108
ctnost 21, 25, 44, 56, 59,
62, 70, 78, 118, 140,
146, 158
Cyprianus 18
čas 184nn
Čína 54
čísla 10, 94
člověk jako bůh 53, 99
člověk 25, 30, 37n, 53,
131nn, 183
dary štěstěny 49n
dav 13n, 83, 139, 144
Decoratus 77
děti 85
dobro a bytí 131
dobro, dobří 20, 46, 48,
52nn, 57n, 69–72, 87n,
93–104, 108, 111–115,

- 121, 123n, 127–130,
136, 139, 148, 153,
158, 170
- dokonalé a nedokonalé
96
- duch 11, 27, 56, 71, 109,
138, 165, 180, 183, 191
- dům na skále 49
- důstojnost člověka 53,
55n, 58, 131n, 183
- duše 13, 22, 34, 48, 63,
68n, 84 (duše
z nebes), 95 (duše
jako střed), 102, 104
(duše a tělo), 106, 146,
149, 151, 165
- Eleaté 9
- Epikúros, epikúrovci 13,
71
- éter 120
- Eurípídés 85
- Euripus 37
- Fabircius 63
- filosof 16n, 62
- Foibé 143
- Foibos 12, 24, 43, 59, 73,
84, 166
- Gaudentius 18
- Hermus 102
- Hesperus 65
- hladomor 18
- hloupost (viz též nevědo-
most, zákal, zmatek)
13, 15, 112
- hlubina 10, 150
- Hudba 35, 41
- hvězdy, souhvězdí,
planety 10, 12, 16,
24n, 32, 40, 43, 84,
120, 139, 148, 154, 160
- chrám 18, 21
- Indus 102
- jed 9, 133
- jednoduchost, jednota,
jedno 89, 104n, 108,
110, 113, 145–148,
190
- jiskra 31, 109, 113
- Jitřenka 24, 68, 158
- Jupiter 39
- kameny drahé 50n
- Kampánie 18
- Kavkaz 60
- Kerberos 116
- Kirké 132
- klam viz omyl
- klid 34n, 43, 48, 102
- knihy 9, 27
- kolo, kruh 36, 38n, 114,
116, 147
- Konigast 17
- konsul 18, 42, 55, 78
- kormidlo světa 110–114
- koule 60 (nebeská), 114
- král 18, 21, 26, 56, 80,
120
- krása 50nn, , 66, 79, 87
- Kroisos 39
- kruh viz kolo
- kruhy soustředné 147
- křídla 119n
- křivda 37

- Kýros 39
 láska 34, 66 (láska
 nebes), 107, 115, 116
 (láska a zákony), 154n
 látka a tvar 177
 léčení, léky 9nn, 16, 27n,
 31, 41, 49, 67, 144, 149,
 152
 Lucanus 150
 Luna 10, 24, 65, 84, 143
 lůno mateřské 38
 Lynkeus 87
 manželka 44
 manželství posvátné 66
 Merkur 132
 mlha viz nevědomost
 31, 95, 144
 moc 55, 57n, 71, 80nn,
 89nn
 modlitby, prosby 40,
 171, 171, 191
 mohoucnost 121–127
 moudrost 13, 36, 44, 78,
 142
 mravy 13, 23, 25, 51
 mstitel 139
 mudrc 20, 83, 142, 158
 Múzy 7, 9n, 109
 mysl 9–12, 15, 29, 33, 48,
 53, 56, 59, 109, 119n,
 128, 133, 138, 144,
 147, 172, 179, 182
 (božská), 183
 naděje 15, 33, 39, 128,
 171, 191
 náhoda 31, 43n, 47,
 142nn, 161nn, 164
 národy 60n
 nebe 8, 10, 24n, 27, 38n,
 43, 46, 59n (poměr
 nebe a země), 63, 66,
 87, 95, 103, 143, 148,
 151
 nehybnost 114
 nekonečno 61n, 184
 nemoc 9, 12, 29–31, 34,
 41, 141, 151n
 Nero 59, 80n
 neřest 58, 77, 82, 119,
 125n, 129, 131, 133,
 141, 149, 152, 157,
 165, 170, 191
 nesmrtelnost 61, 134
 nestálost 47n
 nešlechtnost 17, 78n,
 126, 128–131,
 135–142, 148n, 151n,
 157
 neštěstí 23, 44, 46, 64n,
 134nn, 142
 nevědomost (viz též
 hloupost) 14, 47n,
 88, 110, 125, 144
 nic 162
 nitro 22, 41
 noc 12, 24, 138
 Nonius 77
 Notus 59, 68
 nutnost 147, 167n, 171,
 173nn, 187n
 obchodníci 55
 obrazy 68, 179n

- oči viz zrak
odměna 16, 129n
oheň 15, 79, 94n, 107,
120, 144, 154n, 159
oko, zrak 10, 12, 32, 74,
92, 102, 138, 176, 177
(oko poznání), 179
omyl, klam (viz též
zmatek) 14, 21, 31n,
35, 44, 47, 53, 68, 74,
89, 109, 143, 148, 169
Opilio 18
opilost 71
Orfeus 115n
osud, úděl 15, 21, 31, 35
43, 45, 47, 141, 144nn,
150, 156
otroctví 15, 165
paměť 12, 20, 30, 71, 109,
120, 172
Papinianus 81
Parmenides 114
Parthové 60
Paulinus 18
Paulus 39
peníze 50, 75
Platón, platonikové 13,
16, 93, 109, 115, 127,
185n
pokoj 95, 185
pokora 171
pomýlení 12
poslušnost 16
poznání, poznávání
176–186
pravda 68, 109
právo 17, 39
pretoriáni, prétura 18,
79
propast 10
prosby viz modlitby
protiklady 57
protivenství 46, 65, 150
prozřetelnost 107,
144nn, 150n, 153, 165
přátelé 70, 82
představivost, představy
177, 179
předurčení 144, 173
předvědění, předvídaní
161, 163, 166nn, 173n,
182, 186n, 190n
příčiny 10n, 34, 143,
162n, 167, 174
příroda 72, 96, 106, 186
přirozenost 20, 49, 51,
53, 58, 77, 106n, 123n,
131nn (přirozenost
člověka), 176nn
(přirozenost
a poznávání), 184
přítomnost 188nn
Ptolemaios 60
puď přirozený 105, 107,
112, 125
Punové 57
pýthagorovci 22
Rak 28
Ravenna 19
Regulus 57
rodina Boëthiova 8n, 41,
44n

- rozkoše 70n, 85n, 158
rozum božský 31, 145
rozum, rozumové
 důvody 9, 29, 31, 47,
 49n, 53, 56, 96, 62,
 114, 139, 147 (rozum
 a uvažování), 164n,
 177, 180, 182, 190
řád, pořádek 28n, 65n,
 74, 110, 138, 143,
 145n, 148, 150nn, 167
 (řád příčin), 170
řetěz 11, 15, 128, 164
Římané 20, 60n
řízení světa 31
sebeovládání 15, 47
sebepoznání 31, 53, 63
sen 68, 74
senát 19, 21n, 27, 42
Seneca 14, 81
Sirény 10
slabost 124n
sláva, pověst 23, 42,
 59–64, 82
slepota 102, 125, 172
slunce 10n, 24, 51, 103,
 109, 120, 144, 154,
 166, 187, 189
smrt 7, 31, 43, 48, 62n, 64
 (smrt druhá), 105, 135
smrtnost 48
smutek 13
smysly 176, 179nn, 190
soběstačnost 89nn, 111
Sókratés 13n, 19
Soranus 14
soud 22, 140, 150
spravedlnost 18
stálost 25, 35, 38, 43, 147
stát 16n
stoikové 13, 178
strach 15, 40, 48, 81, 135,
 152
střed 95, 108, 147n, 158
svědomí 17, 62, 83
svět 11, 29, 31, 43, 60, 66,
 94, 110nn (svět a jeho
 řízení), 184
světlo 10nn, 24, 32, 42n,
 59, 109, 165n
svoboda 17, 20, 56, 63,
 144, 164–170, 173nn,
 189, 191, 188
Symmachus 22, 44
synové Boëthiovi 42, 45
šlechtnost a nešlech-
 nost 129nn, 135
šťěstěna 7, 15n, 19, 23,
 27, 25, 34–40, 42, 44n,
 51, 58, 64n, 67
šťěstí 35n, 41–49, 68, 80,
 89, 92, 96, 142
Tagus 102
Tainaros 116
Teiresias 169
tělo 56, 87, 109, 128, 133,
 180
temnota 10, 25, 32, 68,
 103, 138, 165
Thrákie 12
Thule 82
Timaios 93

- touha 10, 22, 38, 40, 77,
 85, 107, 121, 172
 tragédie 39
 trest 130, 135nn,
 139nn, 151n, 170, 191
 Triguillus 17
 trvání 43, 61 (nekoneč-
 ný)
 tvar a látka 177
 tyran 15, 56n, 81, 121,
 128
 účast 99
 urozenost 83n
 úřady 77n
 úspěch 42, 44
 úžas 11, 37, 119
 vášně, afekty 9, 27, 32, 85
 věčnost 61, 165, 184nn
 Verona 21
 vesmír 94, 114
 Vesuv 15
 věštění 169, 173
 vlast, otčina, domov 26,
 48, 84, 111, 120n, 161
 vosk 179
 vrtkavost štěstěny 25
 vjemy vtištěné 78n
 vůle 44 (boží), 121n, 173
 vyhnanství 13, 18, 26, 46
 Výmluvnost 35, 41
 vyrovnanost 15, 36, 47
 vysvobození 68
 vzor 16, 94n
 záblesk světla 12
 zákal mysli 32, 191
 zákony 24nn, 43, 72nn,
 116, 143, 154
 zapomnění 31, 109, 120
 zármutek 30, 35, 41, 118
 zbraně 11, 55, 128
 Zefyrus 24
 země 10n, 41, 63, 102
 Zénón 14
 zlatý věk 55
 zlo 20, 42, 113, 119, 121,
 127, 130, 148n, 151,
 153
 zločin 19, 21nn, 119,
 128, 134
 zmatek, zmatení (viz též
 omyl, zákal) 10, 15,
 27, 31, 47, 119, 166
 zrak viz oko
 zvířata 132n, 139, 180
 žalář pozemský 63
 žaloba 18n
 žebřík 9
 život 45, 184, 186

OBSAH

Knih první	7
Knih druhá	34
Knih třetí	67
Knih čtvrtá	118
Knih pátá	161
Ediční poznámka	193
Rejstřík	199

FILOSOFIE UTĚŠITELKOU BOËTHIUS

Edice Krystal, *svazek* 14.

Z latinského originálu *Philosophiae
consolatio*, vydaného v Římě roku 1968,

přeložil Václav Bahník

Typografie Vladimír Verner

Vydalo nakladatelství Vyšehrad, spol. s r. o.,

roku 2012 jako svou 1082. publikaci

Vydání druhé, v této podobě první

AA 5,43. Stran 208

Odpovědný redaktor Martin Žemla

Vytiskla tiskárna Omikron Praha spol. s r. o.

Doporučená cena 198 Kč

Nakladatelství Vyšehrad, spol. s r. o.,

Praha 3, Víta Nejedlého 15

e-mail: info@ivysehrad.cz

www.ivysehrad.cz

ISBN 978-80-7429-302-3